

Univerzita Hradec Králové

Pedagogická fakulta

Ústav sociálních studií

**Možnosti trávení volného času v dětských
diagnostických ústavech z pohledu vychovatelů**

Bakalářská práce

Autor: Adéla Tučková
Studijní program: B7507 Specializace v pedagogice
Studijní obor: Sociální pedagogika se zaměřením na výchovnou práci
v etopedických zařízeních
Vedoucí: Mgr. Alena Knotková
Oponent: Mgr. et Mgr. Petra Ambrožová, Ph.D.



Zadání bakalářské práce

Autor: Adéla Tučková

Studium: P20P0448

Studijní program: B7507 Specializace v pedagogice

Studijní obor: Sociální pedagogika se zaměřením na výchovnou práci v etopedických zařízeních

Název bakalářské práce: Možnosti trávení volného času v dětských diagnostických ústavech z pohledu vychovatelů

Název bakalářské práce AJ: Possible ways of spending free time in children's diagnostic institutes from educators point of view

Cíl, metody, literatura, předpoklady:

Anotace

Tato bakalářská práce se zabývá možnostmi trávení volného času dětí z dětských diagnostických ústavů z pohledu vychovatelů. Cílem práce je zjistit, jaké možnosti trávení volného času dětí z vybraných dětských diagnostických ústavů v České republice mají. Teoretická část obsahuje popis základních pojmů, které se s tématem pojí. Pro vypracování praktické části byl vzhledem k charakteristice tématu zvolen kvalitativní výzkum, který je proveden formou polostrukturovaného rozhovoru s vychovateli z vybraných dětských diagnostických ústavů.

Klíčová slova

Dětský diagnostický ústav, volný čas, koníčky, zájmy, aktivity, rozvoj dětí a mládeže, motivace

HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum: Základní metody a aplikace*. Praha: Portál, 2005. ISBN 80-7367-040-2.

MATOUŠEK, Oldřich. *Ústavní péče*. 2. Praha: SLON, 1999. ISBN 80-85850-76-1.

SÝKORA, Jan. *Výchova a volný čas 3*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2008. ISBN 978-80-7041-730-0.

Zadávací pracoviště: Ústav sociálních studií,
Pedagogická fakulta

Vedoucí práce: Mgr. Alena Knotková

Oponent: Mgr. et Mgr. Petra Ambrožová, Ph.D., MBA

Datum zadání závěrečné práce: 1.2.2022

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala pod vedením vedoucí práce Mgr. Aleny Knotkové samostatně a uvedla jsem všechny použité prameny a literaturu.

V Hradci Králové dne 28.4.2023

Adéla Tučková

Poděkování

Děkuji Mgr. Aleně Knotkové za vedení a vstřícný přístup při zpracovávání této bakalářské práce. Zároveň bych touto cestou chtěla poděkovat všem informantům, kteří se podíleli na výzkumném šetření.

Anotace

TUČKOVÁ, Adéla. *Možnosti trávení volného času v dětských diagnostických ústavech z pohledu vychovatelů*. Hradec Králové: Pedagogická fakulta Univerzity Hradec Králové, 2023. 50 s. Bakalářská práce.

Tato bakalářská práce se zabývá možnostmi trávení volného času v dětských diagnostických ústavech v České republice. Cílem práce je přiblížit oblast volnočasových aktivit v dětských diagnostických ústavech a zjistit, jaké možnosti trávení volného času děti ve vybraných zařízeních z pohledu vychovatelů mají. Teoretická část, které jsou věnovány první tři kapitoly, obsahuje popis základních pojmů, které se s tématem pojí. V první kapitole je rozebrán fenomén volný čas, druhá kapitola přibližuje institucionální péči o děti, zejména dětský diagnostický ústav. Ve třetí kapitole je vymezena potenciální klientela tohoto zařízení. Teoretické zpracování je doplněno předběžnou analýzou volnočasových aktivit ve vybraných dětských diagnostických ústavech. Pro vypracování empirické části byl zvolen vzhledem k charakteristice tématu kvalitativní výzkum, který je proveden formou polostrukturovaných rozhovorů s vychovateli z vybraných dětských diagnostických ústavů.

Klíčová slova: Dětský diagnostický ústav, volný čas, volnočasové aktivity, rozvoj dětí v ústavní péči

Annotation

TUČKOVÁ, Adéla. *Possible ways of spending free time in children's diagnostic institutes from educators point of view*. Hradec Králové: Faculty of Education, University of Hradec Králové, 2023. 50 pp. Bachelor Thesis

This bachelor thesis deals with the possibilities of spending free time in children's diagnostic institutions in the Czech Republic. The aim of the thesis is to present the area of leisure activities in children's diagnostic institutions and to find out what leisure opportunities children in selected institutions have from the point of view of educators. The theoretical part, which is the first three chapters, contains a description of the basic concepts related to the topic. The first chapter discusses the phenomenon of leisure time, the second chapter introduces institutional care for children, in particular the children's diagnostic institute. The third chapter defines the potential clientele of this institution. The theoretical elaboration is complemented by a preliminary analysis of free times activities in selected children's diagnostic institutions. For the development of the empirical part, qualitative research was chosen due to the characteristics of the topic, which is conducted in the form of semi-structured interviews with educators from selected children's diagnostic institutions.

Keywords: Children's diagnostic institute, leisure time, free time activities, development of children in institutional care

Prohlášení

Prohlašuji, že bakalářská práce je uložena v souladu s rektorským výnosem č. 13/2022 (Řád pro nakládání s bakalářskými, diplomovými, rigorózními, dizertačními a habilitačními pracemi na UHK).

Datum:

Podpis studenta:

Obsah

Seznam použitých zkratk	9
Úvod	10
1 Fenomén volný čas	11
1.1 Pohledy na volný čas.....	11
1.2 Funkce volného času	12
1.3 Náležitosti výchovy ve volném čase	14
2 Institucionální péče o děti	16
2.1 Dětský diagnostický ústav.....	16
2.2 Odborný personál v dětských diagnostických ústavech.....	17
3 Klientela dětských diagnostických ústavů	19
3.1 Pojetí vývoje osobnosti	19
3.2 Ohrožení vývoje dětí	21
3.3 Klinické rodiny.....	23
4 Předběžná analýza volnočasových aktivit ve vybraných dětských diagnostických ústavech	25
5 Výzkumné šetření	27
5.1 Cíl výzkumného šetření.....	27
5.2 Zvolený druh výzkumu a použitá metoda	31
5.3 Výzkumný vzorek	32
5.4 Průběh výzkumného šetření	33
5.5 Interpretace zjištěných dat.....	34
5.6 Závěr výzkumného šetření	45
Závěr	46
Seznam použitých zdrojů	47
Seznam tabulek	50

Seznam použitých zkratek

aj. – a jiné

apod. – a podobně

atd. – a tak dále

DDÚ – dětský diagnostický ústav

DVO – dílčí výzkumná otázka

HVO – hlavní výzkumná otázka

kol. – kolektiv

mj. – mimo jiné

MPSV – Ministerstvo práce a sociálních věcí

MŠMT – Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy

MZ – Ministerstvo zdravotnictví

např. – například

NSP – Národní soustava povolání

Sb. – Sbírka zákonů

TO – tazatelská otázka

tzv. – takzvané

vyd. – vydání

Úvod

Předmětem této bakalářské práce jsou možnosti trávení volného času v dětských diagnostických ústavech. Ve smysluplně stráveném volném čase v těchto zařízeních vidím značný potenciál. Kromě vzdělávání, se kterým se děti již před nástupem do těchto zařízení pravděpodobně z důvodu povinné školní docházky setkali, dostávají v dětských diagnostických ústavech příležitost se projevit, poznat nebo rozvíjet jiným způsobem. Jednotlivé volnočasové aktivity zároveň mohou vychovatelům napomáhat při diagnostice. Cílem práce je zjistit, jaké možnosti trávení volného času děti ve vybraných dětských diagnostických ústavech mají.

První tři kapitoly jsou věnovány teoretickému zpracování pojmů, které se s tématem pojí. Nejprve je rozebrán volný čas jakožto fenomén a záležitosti s ním spojené. Dále je přiblížena institucionální péče o děti, zejména zařízení, které je pro tuto bakalářskou práci stěžejní, a to dětský diagnostický ústav. V závěru teoretické části je vymezena potenciální klientela tohoto zařízení. Čtvrtá kapitola doplňuje teoretické zpracování předběžnou analýzou volnočasových aktivit ve vybraných dětských diagnostických ústavech.

Výzkumné šetření, obsažené v páté kapitole, se opírá jak o teoretické poznatky, tak o předběžnou analýzu. Cílem výzkumného šetření je zmapování možností trávení volného času ve vybraných dětských diagnostických ústavech z pohledu vychovatelů. Vzhledem k charakteristice tématu byl pro zjištění dat zvolen kvalitativní výzkum, který probíhal formou polostrukturovaných rozhovorů s vychovateli z vybraných dětských diagnostických ústavů.

1 Fenomén volný čas

Pod pojmem volný čas, který je ve společnosti běžně používán, si lidé obvykle představují konkrétní činnosti, které jim osobně přináší radost, naplnění, seberealizaci, uvolnění nebo relaxaci. Autoři, kteří se tímto pojmem zabývají a vymezují jej, nám přináší různé pohledy, ze kterých lze na tento pojem nahlížet.

Vážanský (1992) rozděluje pojetí volného času na pozitivní a negativní. Pozitivní pojetí volného času se zaměřuje na obsah, nahlíží na volný čas jako na svobodně zvolený čas, ve kterém je jedinec sám sebou, zažívá zábavu, radost, potěšení nebo osobní rozvoj. Negativní pojetí volného času popisuje volný čas jako časovou hodnotou, která jedinci zbude po splnění všech povinností a uspokojení základních fyziologických potřeb.

Dle Knotové (2011) můžeme pojetí volného času rozdělit do tří skupin. Optimistická pojetí, skeptická (neboli kritická) pojetí a realistická pojetí. Optimistická pojetí nahlíží na volný čas jako na smysl a cíl života, zatímco skeptická pojetí volného času poukazují na rizika a negativa, které volný čas představuje. Realistická pojetí vychází z možnosti tvorby hodnot v rámci volného času v reálných společenských kontextech.

Pedagogický slovník definuje pojem volný čas následovně: „*Čas, s kterým může člověk nakládat podle svého uvážení a na základě svých zájmů. Volný čas je doba, která zůstane z 24 hodin běžného dne, po odečtení času věnovaného práci, péči o rodinu a domácnost, péči o vlastní fyzické potřeby (včetně spánku)*“ (Průcha, Walterová, Mareš 2013, s. 341).

1.1 Pohledy na volný čas

„Na volný čas lze nahlížet z mnoha pohledů: jinak na problematiku volného času bude nahlížet politik, ekonom, právník, psycholog, pedagog, v neposlední řadě lékař a mnoho dalších.“ (Janiš, 2009, s.11)

Pávková a kol. (2008) rozlišují a detailně popisují pět pohledů na volný čas, a to ekonomický, sociologický a sociálně – psychologický, politický, zdravotně –hygienický, pedagogického a psychologický.

Ekonomické hledisko sleduje množství financí, které společnost do volného času vloží (budování, zřizování, provoz), dále pak zda a v jaké formě se investice alespoň částečně

vrátí. Volný čas se stal odvětvím, které je využíváno pro výchovnou, vzdělávací i komerční činnost. Z volného času vzniklo samostatné, dobře prosperující odvětví, což je příčinou časté rezignace na vzdělávací cíle a kultivaci osobnosti.

Sociologické a sociálně – psychologické hledisko se zabývá vlivem volnočasových aktivit na mezilidské vztahy. Důležitým přínosem, který volný čas poskytuje členům z problémových rodin, jsou náhradní vlivy sociální péče. Formální i neformální skupiny vytvořené na základě společného zájmu, jsou součástí socializace jedinců. Způsob trávení volného času dětí je značně ovlivněn rodinou jako primárním socializačním činitelem.

Z politického hlediska jde o vliv státu na volný čas, a to jak přímo, tak nepřímo. Stát může přímo zasáhnout např. výstavbou dětského hřiště nebo finanční podporou instituce, která se volnému času věnuje. Za nepřímý zásah státu se považuje např. daňová a sociální politika státu, ze které vyplývá finanční situace občanů.

Zdravotně – hygienické hledisko se zajímá o vliv volného času na zdraví jedince, a to jak o fyzické, tak o psychické. Kvalitní a správné využití volného času přináší jedinci pozitivní zdravotní stav. Z tohoto hlediska se sleduje především režim dne, hygiena prostředí, sociální vztahy, respektování osobní křivky výkonnosti jedince a psychohygiena.

Pedagogické a psychologické hledisko představuje takový úhel pohledu, ze kterého se na volný čas dívají pracovníci, kteří se věnují práci s dětmi a s mládeží v oblasti volného času. Pedagogové ovlivňující volný čas, sledují především věkové a individuální zvláštnosti jedinců, s nimiž pracují a na základě toho vyhodnocují, jaké aktivity jsou pro ně z hlediska vývoje a uspokojování potřeb vhodné.

1.2 Funkce volného času

Volný čas má funkce, které jsou obvykle posuzovány ve dvou rovinách. První rovina představuje společenské funkce volného času a druhá rovina představuje funkce volného času významné pro jedince. Funkce volného času jsou členěny a definovány mnohými způsoby, přičemž rozdíly mezi jednotlivými autory spočívají převážně v tom, zda se v centru jejich zájmu nachází vztah společnosti a volného času, nebo volný čas jako prostor pro člověka a jeho svobodnou volbu výběru náplně tohoto času. Při vymezování

funkcí volného času záleží i na tom, zda se jedná o optimistický, skeptický, nebo realistický přístup (Knotová, 2011).

Dumazedière (1962 in. Knotová, 2011) rozlišuje tři základní funkce volného času – odpočinek, rozptýlení a rozvoj. Odpočinek dle Dumazedièrea přináší jedinci zotavení, obnovu pracovní síly, odstranění fyzického a psychického napětí a osvobození od únavy. Rozptýlení znamená zábavu, kompenzaci, únik z monotónní práce a nabízí možnost fiktivních činností v imaginárním světě. Volný čas slouží k rozvoji osobnosti, a to pomocí činnosti v kreativních, kulturních a společenských sdruženích.

Mezi důležité autory definic funkcí volného času dále patří Opaschowski (1977 in Hofbauer, 2004), který rozlišuje osm funkcí volného času – rekreace, kompenzace, výchova a další vzdělávání, kontemplace, komunikace, participace, integrace a enkulturace. Přičemž rekreace znamená odpočinek, čas pro zotavení a relaxace. Kompenzace slouží k rozptýlení, zábavě a vyrovnání toho, co se nám v životě nedostává nebo nedaří. Výchovou a dalším vzděláváním je myšleno učení o svobodě a ve svobodě a sociální učení. Kontemplace představuje duchovní rozměr činnosti spojený s hledáním smyslu života. Komunikace podporuje sociální kontakty, participace zahrnuje občanské a spolkové a aktivity. Integrace zajišťuje stabilizaci života rodiny a vrůstání do společenských organismů. Enkulturatione podporuje kulturní rozvoj jedince a tvořivé vyjádření.

Následující členění funkcí volného času, které vytvořil Rojek (2005, in Knotová 2011) se od výše uvedených definic liší právě tím, že se autor zaměřuje spíše na vztah společnosti k volnému času než na jedince. Rojek dělí funkce volného času na manipulativní, regulativní, identitní a mobilizační. Manipulativní funkcí volného času je myšleno to, že se volný čas stává prostředkem socioekonomického rozvrstvení společnosti. Regulativní funkci lze chápat tak že volný čas usměrňuje způsoby a styly života. Pod pojmem identitní funkce volného času si lze představit, že volný čas slouží k sociální exkurzi nebo inkluzi, a to například členstvím ve sportovním klubu. Mobilizační funkcí Rojek popisuje, že volný čas vytváří prostor pro opozici vůči tlaku společnosti.

1.3 Náležitosti výchovy ve volném čase

Výchova ve volném čase znamená působení na jedince v takovém časovém prostoru, který není určený k uspokojení základních biologických potřeb ani k realizaci školních a pracovních povinností. Pro realizaci výchovy ve volném čase je klíčové vymezení cílů, obsahu, metod a forem. Zároveň je nezbytné respektovat obecné pedagogické zásady a obecné požadavky výchovy ve volném čase. (Hofbauer, 2004)

Mezi obecné pedagogické zásady patří přiměřenost, názornost, posloupnost, vyzdvihování kladných rysů osobnosti, jednotné výchovné působení atd. Požadavky kladené na výchovu ve volném čase znamenají pedagogické ovlivňování aktivit, dobrovolnosti, aktivity, zajímavosti, zájmovosti, citovosti, citlivosti, seberealizace a orientace na sociální kontakt. (Hájek, Hofbauer, Pávková, 2010)

Hlavním znakem výchovy je cílevědomost. Cíle výchovy ve volném čase vychází z cílů výchovně vzdělávací činnosti a zároveň reagují na potřeby společenského vývoje. Obecným cílem výchovy je mnohostranně harmonicky rozvinutá osobnost. Výchova by měla vést děti nejen k získávání vědomostí, dovedností, schopností a postojů, ale zároveň k odolnosti vůči sociálně patologickým jevům. Výchova ve volném čase vede děti k chápání volného času jako významné hodnoty, kterou lze smysluplně využít. (Hájek, Hofbauer, Pávková, 2010)

S vývojem dítěte se struktura, obsah, intenzita a hloubka zájmů mění. Děti v mladším školním věku potřebují pestrou, zajímavou a proměnlivou nabídku činností. Jejich zájmy nejsou zatím stabilizovány a s činnostmi se teprve seznamují, později se jejich zájmy vyhraňují a prohlubují. Zároveň však klesá jejich zájem o pravidelnou účast v organizovaných zájmových činnostech. Pokud jsou v kolektivu průběžně rozvíjené vztahy mezi účastníky, je pravděpodobnější, že skupina nezanikne. Zájmové útvary, které cílí pouze na činnost většinou zanikají. Zájmy jsou naplňovány pomocí aktivních nebo receptivních činností, které se dále dělí na rukodělné činnosti, přírodovědnou zájmovou činnost, esteticko-výchovné činnosti, tělovýchovu a sport, společenskovední zájmovou činnost a informatiku. Hranice těchto jednotlivých oblastí nejsou zcela jasné a oblasti se tak mohou vzájemně prolínat. (Hájek, Hofbauer, Pávková 2010)

Ve výchově ve volném čase lze použít všechny výchovně vzdělávací metody, tedy klasické vyučovací metody, aktivizující výukové metody i komplexní výukové metody.

Hájek, Hofbauer, Pávková (2010) také připomínají aktivizující metody, kterými jsou metody diskusní, metody badatelské a problémové, metody situační, metody inscenační, a didaktické hry. Dále zmiňuje metody názorné a metody slovní, které spadají pod klasické vyučovací metody. A na závěr zdůrazňuje využití metod praktických činností.

Forma výchovy ve volném čase zpravidla vychází z charakteru zařízení a činnosti. Výchova ve volném čase může probíhat individuálně, ve formálně ustanovených skupinách i hromadně. (Hájek, Hofbauer, Pávková, 2010)

Výchovná působení ve volném čase mají různou míru organizovanosti. Hofbauer (2004) jej vyjadřuje těmito pojmy – činnost spontánní, zájmová činnost příležitostná a zájmová činnost pravidelná.

Činnost spontánní nemá přesně stanovený čas začátku a konce. Aktivity probíhají např. v přírodě, na volně přístupných hřištích, na sportovištích, v čítárnách nebo knihovnách a mohou se jich zúčastnit všichni aktuální zájemci. Pokud je stanoven pedagogický pracovník, ovlivňuje tuto činnost nepřímo. Působí jako rádce, konzultant nebo motivující činitel. Dále také zajišťuje bezpečnost všech zúčastněných. Pojem zájmová činnost příležitostná představuje jednorázové, cyklické, rekreační oddechové a vzdělávací aktivity, které jsou organizované. Mezi takové činnosti patří např. cykly přednášek, poznávací soutěže, sportovní turnaje, závody, koncerty, výstavy, divadelní představení, exkurze, výlety, zájezdy, turistické aktivity, příměstské tábory atd. Tyto činnosti jsou již časově ohraničené a pedagogem přímo řízené. Mohou probíhat místně, regionálně, celostátně nebo mezinárodně. Zájmová činnost pravidelná zahrnuje činnosti, které se uskutečňují pravidelně jednou nebo několikrát týdně po dobu celého roku. Tyto činnosti musí vést kvalifikovaní vedoucí. Jedná se o zájmové útvary jako jsou např. kroužky, umělecké sbory, sportovní družstva, kluby, kurzy atd. Cílem pravidelných zájmových činností je osvojení si nových vědomostí, dovedností a prohloubení vztahu k předmětu zájmu. Na konci školního roku se zpravidla uskutečňují výstupy pro rodiče, blízké i veřejnost, a to v podobě výstavy, vystoupení, přehlídky nebo sportovní akce. Účastníci dostávají osvědčení o činnosti. (Hofbauer 2004)

2 Institucionální péče o děti

Slovo instituce pochází z latinského *instituere*, tedy zařizovat neboli zřizovat. Označuje udržovaný zákon, zvyklost, praxi a organizaci. Slovo organizace má řecký kořen *organon*, což znamená nástroj. Organizace, tedy účelově vytvořené skupiny lidí se společným cílem, umožňují efektivnější dosahování cílů než skupiny, které formálně spojené nejsou. Organizaci charakterizují formální a hierarchické vztahy, funkce oddělené od osob, které je vykonávají a formálně definovaná pravidla. (Matoušek, 1995)

Soud může institucionální neboli ústavní výchovu nařídit jako nezbytné opatření, pokud je vážně ohrožena nebo narušena výchova dítěte nebo jeho tělesný, rozumový nebo duševní stav, a to do té míry, že je to v rozporu se zájmem dítěte. Dále může být opatření nařízeno, pokud existují vážné důvody, z jakých rodiče nemohou výchovu dítěte zabezpečit. Před tímto opatřením je nutné nejdříve učinit jiná opatření vedoucí k nápravě. Zároveň při tom soud vždy zvažuje možnost svěření dítěte do péče fyzické osoby. (Zákon č. 89/2012 Sb., Občanský zákoník)

Ústavní výchovu v České republice řídí tři sektory, a to Ministerstvo zdravotnictví (MZ), Ministerstvo práce a sociálních věcí (MPSV) a Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy (MŠMT). Pod MZ spadají kojenecké ústavy, dětské domovy pro děti ve věku 0-3 let a dětská centra. MPSV má na starost domovy pro děti se zdravotním postižením a zařízení pro děti vyžadující okamžitou péči. MŠMT spravuje dětské diagnostické ústavy, dětské domovy, dětské domovy se školou a dětské výchovné ústavy. Do těchto zařízení zpravidla bývají umísťované děti od tří let. (Matoušek, 1995)

2.1 Dětský diagnostický ústav

Dětský diagnostický ústav patří mezi školská zařízení. Děti tam jsou přijímány na krátkodobé pobyty (zpravidla by to mělo být až 8 týdnů), během kterých jsou podrobena komplexní diagnostice, která je rozhodující pro následné umístění dětí do jiných školních zařízení. (Kachlík, Vojtová, Červenka a kol., 2017) Tato zařízení poskytují péči dětem s nařízenou ústavní nebo ochrannou péčí, dětem na útěku nebo preventivně výchovnou péči na žádost rodičů. (Kachlík, Vojtová, Červenka a kol., 2017) Tato instituce plní řadu funkcí. V rámci edukace plní funkce diagnostické, vzdělávací, terapeutické, výchovné

a sociální. Kromě toho plní také funkce organizační, koordinační, záchytné a koncepční. (Jedlička a kol., 2015)

Diagnostická funkce spočívá ve vyšetření úrovně dítěte pomocí pedagogických a psychologických činností. Vzdělávací funkce zahrnuje zjišťování úrovně dosažených znalostí a dovedností, stanovení a realizaci specifických vzdělávacích potřeb. Terapeutická směřuje prostřednictvím pedagogických a psychologických činností k nápravě poruch v sociálních vztazích a v chování dítěte. Výchovné a sociální se vztahuje k osobnosti dítěte, k jeho rodinné situaci a sociálně-právní ochraně dětí. Organizační funkce souvisí s rozmisťováním dětí do dalších školských zařízení. Koordinační funkce směřuje k sjednocení a prohloubení odborných postupů ostatních návazných zařízení. V rámci záchytné funkce poskytují dětské diagnostické ústavy nutnou péči dětem s nařízenou ústavní výchovou nebo uloženou ochrannou výchovou zadržným na útěku z jiných zařízení. A nakonec koncepční funkce, která spočívá ve vypracovávání návrhů potřebných změn v zařízeních pro MŠMT. (Jedlička a kol., 2015).

2.2 Odborný personál v dětských diagnostických ústavech

Odbornými pracovníky v dětských diagnostických ústavech jsou sociální pracovníci, pedagogové, vychovatelé, psychologové a speciální pedagogové (etopedi). Během praxe jsem měla možnost sledovat práci některých z nich a doptat se na práci ostatních. Své poznatky jsem si navíc ověřila a doplnila v Národní soustavě povolání (NSP)

Sociální pracovníci mají na starost kompletní sociální agendu a evidenci klientů. Evidují také naplněnost spádových zařízení pro výkon ochranné a ústavní výchovy. Komunikují s úřady, soudy, školami, policií a s rodinami. Podávají písemné informace týkající se umístěných dětí kurátorům, kteří po ukončení pobytu dětí v zařízení podávají návrhy soudu o přemístění do jiného zařízení. (Ministerstvo práce a sociálních věcí, 2017 online) Závěrečná zpráva, kterou kurátoři od sociálních pracovníků dostávají, obsahuje mj. i doporučení, kam je vhodné jedince přemístit. Sociální pracovník je první, s kým se dítě v zařízení při vstupu setkává. Poté s ním vyřizuje sociálně-právní záležitosti a poskytuje doprovod na úřady a soudy. V některých případech mohou mít sociální pracovníci na starosti i ošetřovné a vedení správního řízení o úhradu příspěvku na péči o dítě. Zdravotní sociální pracovníci řeší zdravotní péči dětí, doprovází je na lékařské prohlídky a řídí jejich léčebný režim.

Pedagogové zajišťují výchovně vzdělávací činnosti dětí s povinnou školní docházkou. Tvoří výukové materiály, přičemž vychází z individuálních potřeb každého dítěte a spolupracují s kmenovou školou. Své poznatky zaznamenávají do závěrečné zprávy. Podávají také zprávu o schopnostech, dovednostech a potenciálu dítěte kmenové škole. (Ministerstvo práce a sociálních věcí, 2017, online)

Vychovatelé vytváří mimoškolní vzdělávací a výchovnou činnost v zařízení. Pečují o děti mimo vyučování. Řídí výchovné skupiny v ústavu, sestavují pro ně týdenní plán činností a diagnostické cíle. Každý den hodnotí chování a projevy jednotlivých dětí i výchovné skupiny jako celku. Údaje následně zaznamenávají pro závěrečnou diagnostickou zprávu a program rozvoje osobnosti jedince. Dále zaštiťují zájmové a volnočasové aktivity. Základ práce vychovatelů spočívá v respektování jedinečnosti dětí a jejich specifických vývojových potřeb i životních situací. Činnost vychovatelů koordinuje vedoucí vychovatel. (Ministerstvo práce a sociálních věcí, 2017, online)

Psychologové se s dětmi v dětských diagnostických ústavech setkávají během individuálních nebo skupinových sezení. Mají na starosti psychodiagnostiku, intervenci, poradenství a psychologické vyšetření. Pomáhají řešit krizové situace a také spolu s etopedy vedou terapeutické skupiny. (Ministerstvo práce a sociálních věcí, 2017, online) Psycholog provádí v průběhu denního programu pomocí přirozeného rozhovoru s dítětem takzvanou malou intervenci. Informuje zákonné zástupce o pokrocích i nezdarech dětí, přičemž jim zároveň poskytuje poradenství. Psycholog konzultuje metodiku a způsob další práce s umístěnými dětmi se svými kolegy v zařízení. Své poznatky zaznamenává do vstupního, průběžného a závěrečného hodnocení dítěte. V závěrečném hodnocení dítěte uvádí prognózu i doporučení.

Speciální pedagogové (etopedi) vytváří komplexní speciálně pedagogickou diagnostiku a individuální program rozvoje osobnosti dítěte. Kromě terapeutických skupin, individuálních a skupinových sezení pro děti v ústavu vedou navíc diagnostické porady pedagogických pracovníků zařízení. Poskytují intervenční a poradenskou pomoc klientům i ostatním odborníkům, komunikují s rodinami, úřady, soudy, kurátory atd. V rámci dětského diagnostického ústavu se také zaměřují na prevenci sociálně patologických jevů u dětí a následnou reedukaci. (Ministerstvo práce a sociálních věcí, 2017, online) Etoped ve spolupráci s kolegy kompletuje závěrečnou komplexní diagnostickou zprávu, ve které doporučuje další metodickou práci s dítětem.

3 Klientela dětských diagnostických ústavů

V dětských diagnostických ústavech jsou umístěny ohrožené děti od 3 let do ukončení povinné školní docházky. Matoušek a Pazlarová (2016, s.11) definují pojem ohrožené dítě takto: „*Dítě, jehož základní potřeby nejsou naplněny nebo je ohrožené jejich naplňování.*“ Dodává, že v našich podmínkách jde o děti vystavované nevhodnému zacházení, deprimujícímu prostředí, vyrůstání mimo vlastní rodinu a o děti s poruchami chování.

Pět kategorií, do kterých Jedlička a kol. (2015) rozděluje děti ve školských výchovných zařízeních, včetně DDÚ:

- Oboustranní sirotci
- Děti ohrožené sociálně patologickými jevy v nejbližším okolí
- Děti s výchovnými problémy a rizikovým chováním
- Děti s výchovnými problémy (psychické nebo neurologické problémy)
- Děti se zkušeností s kriminalitou

3.1 Pojetí vývoje osobnosti

Vývoj lidského jedince je od jeho početí až do smrti ovlivněn dědičnými predispozicemi a podněty prostředí, které působí ve vzájemné, obvykle složité interakci. (Vágnerová, 2000) Dle Langmeiera a kol. (2002) na vývoj dítěte můžeme nahlížet jako na souvislý, kontinuitní proces změn, přičemž se jednotlivá období vymezují v podstatě libovolně, spíše podle vnějších kritérií. Vývoj můžeme vnímat i diskontinuitně jako řadu kvalitativně se různících etap, které je možná psychologicky smysluplně vymezit.

Ve vývojové psychologii se vymezují tři hlavní oblasti psychického vývoje, a to biosociální, kognitivní a psychosociální vývoj. (Seifert a Hoffnung 1997, Berger a Thompson 1998 in Vágnerová 2000)

Biosociální vývoj zahrnuje tělesný vývoj a proměny s ním spojené. Zároveň se zabývá se i ovlivňujícími faktory, např. sociokulturně podmíněnými postoji k lidskému tělu a jeho vývojovým proměnám. Psychosociální vývoj zahrnuje proměny způsobu prožívání, osobnostních charakteristik a mezilidských vztahů, tedy sociální pozice. Ovlivňují ho vnější faktory, především sociokulturní, např. působení rodiny, sociálních skupin nebo

vrstev, do nichž jedinec patří. Kognitivní vývoj zahrnuje psychické procesy, které se podílejí na lidském poznávání. Jedná se o kompetence, které člověk využívá při myšlení, rozhodování a učení. Jde především o proměnu způsobu uvažování v průběhu života. Ovlivňující faktory této složky lidské psychiky jsou např. způsob vzdělávání nebo mediální vlivy. (Seifert a Hoffnung 1997, Berger a Thompson 1998 in Vágnerová 2000)

Základní periodizace lidského vývoje dle Vágnerové (2000):

- Prenatální období (od oplození vajíčka po narození)
- Novorozenecké období (první měsíc života)
- Kojenecký věk (první rok života)
- Batolecí věk (od 1 do 3 let)
- Předškolní věk (od 3 do 6 let)
- Školní věk (8-15 let)
- Období dospívání – pubescence (11-15 let)
- Adolescence (od 15 do 20 let)
- Období mladé dospělosti (20-35 let)
- Období střední dospělosti (35-45 let)
- Období starší dospělosti (45-60 let)
- Období raného stáří (od 60 do 75 let)
- Pravé stáří (od 75 let)

Psychosociální konflikty tzv osmi věků podle Eriksona (Vágnerová, 2000):

- Základní důvěra x základní nedůvěra (0-1 rok)
- Autonomie x pocit studu a pochyby (od 1 do 3 let)
- Iniciativa x pocity viny (od 3 let do 6 let)
- Snaživost x pocit méněcennosti (od 6 do 12 let)
- Identita x zmatení rolí (od 12 do 19 let)
- Intimita x izolace (od 19 do 25 let)
- Generativita x stagnace (od 25 do 50 let)
- Integrita já x zoufalství (od 50 let)

Mezi významné autory klasických teorií vývoje osobnosti patří kromě Erika Eriksona také Jean Piaget a Sigmund Freud.

Piagetova periodizace (Vágnerová, 2000):

- Senzomotorická inteligence (od narození do 2 let)
- Symbolické myšlení a před pojmové myšlení (od 2 do 4 let)
- Názorné myšlení (od 4 do 7 let)
- Konkrétní operace (od 7 do 11 let)
- Formální operace (od 11 let)

Freudova periodizace (Vágnerová, 2000):

- Orální stádium (od narození do 1 roku)
- Anální stádium (1-3 roky)
- Falické stádium (od 3 do 8 let)
- Stádium latence (od 8 do 12 let)
- Genitální stádium tzv. druhé (od 12 let)

3.2 Ohrožení vývoje dětí

Langmeier a kol. (2002) dělí ohrožení psychického vývoje na ohrožení prostředím, stavem organismu a iatrogenní ohrožení.

Kategorie ohrožení psychického vývoje prostředím zahrnuje zanedbávání, týrání, zneužívání, psychickou deprivaci a mezilidské konflikty. Zanedbávání spočívá v nedostatku hygienické péče, dostatečné a správně složené výživy, ochrany před úrazy, výchovného vedení, přiměřeného vzdělávání apod. Týrání je fyzické násilí. Bývá násilníky utajováno a ospravedlňováno jako nutný trest. Znamky násilí bývají vysvětlovány jako následky úrazu. Zneužívání znamená využívání jedince pro uspokojení vlastních potřeb. V dnešní době jsou děti nejvíce zneužívány sexuálně, a to jak pro vlastní uspokojení konkrétního člověka nebo pro zisk. Psychická deprivace je stav, kdy nejsou po delší dobu uspokojovány psychické potřeby dítěte. Mezi tyto potřeby patří potřeba dostatečného přísunu přiměřených a proměnlivých podnětů, potřeba určitého řádu, potřeba citové vazby ke známým nebo blízkým osobám, a potřeba autonomie. Mezilidské konflikty mají odlišnou podobu, intenzitu i dobu trvání. Nemusí vždy psychický vývoj

ohrožovat, naopak mohou vést i k pozitivnímu růstu osobnosti. Nicméně závažné, stále se opakující, nevyřešené a dlouho trvající spory mezi členy rodiny psychický vývoj ohrožují.

Tělesný stav organismu mohou narušovat genetické faktory, nemoci nebo úraz. Stupeň ohrožení psychického vývoje stavem organismu ovlivňuje závažnost fyzické poruchy i odolnost jedince spojená se schopností se s touto zátěží vyrovnávat.

Rozdělení narušení organismu dle Langmeiera a kol. (2002):

- Akutní horečnatá onemocnění
- Nemoci provázané bolestí
- Nemoci provázané svědivými pocity
- Nemoci záchvatovité
- Nemoci omezující normální způsob života
- Nemoci spojené s poruchami růstu a pohlavního vývoje
- Mutující postižení
- Vrozené a získané defekty
- Infaustní – letální onemocnění

Způsoby vyrovnávání se s nemocemi dle Langmeiera a kol. (2002):

- Krajní přijetí
- Krajní odmítání
- Ambivalentní (kolísavý) postoj
- Realistické přijetí

Stádia emočních reakcí na nepříznivou diagnózu dle Langmeiera a kol. (2002):

- Šok
- Popření
- Smutek
- Stadium rovnováhy
- Stadium reorganizace

Každý si těmito stádii prochází trochu jinak. Rozdíly mohou být v rychlosti překonávání, v intenzitě prožitků jednotlivých stádií, v návratech do předešlých stádií apod. Někteří jedinci se s nepříznivou diagnózou vůbec nesmíří.

Iatrogenní ohrožení psychického vývoje znamená nepříznivé ovlivnění zdravotního stavu lékaři nebo jinými zdravotníky. Dělají to nevědomě a z důvodů jako je např. únava, dlouhodobé vypětí, navyklá rutina a nedostatek pozornosti. Zdravotníci mohou psychický stav nemocného dítěte poškodit podobným způsobem jako rodiče, učitelé, vychovatelé apod.

3.3 Klinické rodiny

„Rodina je obecně původní a nejdůležitější spol. skupina a instituce, která je zákl. článkem soc. struktury i zákl. ekon. jednotkou a jejímiž hlavními funkcemi je reprodukce trvání lidského biol. druhu a výchova, resp. socializace potomstva, ale i přenos kult. vzorů a zachování kontinuity kult. vývoje.“ (Fišerová, 2018, online)

Základní funkce rodiny

- Biologická funkce
- Emocionální funkce
- Ekonomická funkce
- Výchovná funkce
- Sociální funkce

(Krebs a kol., 2005) dodává, že pokud rodina nějakou z těchto funkcí nesplňuje, stává se dysfunkční. Rodiny se specifickými problémy, potřebami nebo ohrožené závadami a poruchami v plnění základních funkcí se označují jako tzv. klinické rodiny. Právě tyto rodiny často vyžadují odbornou pomoc, jako např. psychologickou, pedagogickou, sociální nebo zdravotnickou. (Kohoutek, online)

Klinické rodiny dle Matouška (2003)

- Rodina se zanedbávaným, případně týraným dítětem
- Rodina se zneužívaným, případně týraným dospělým
- Rodina s tělesně nemocným
- Rodina s duševně nemocným
- Rodina s postiženým členem
- Rodina mladistvého delikventa
- Rodina svobodné matky
- Rodina se členem závislým na drogách, případně s patologickým hráčem

4 Předběžná analýza volnočasových aktivit ve vybraných dětských diagnostických ústavech

Před samotným výzkumným šetřením jsem se rozhodla vytvořit analýzu volnočasových aktivit. Vycházela jsem z dokumentů na webových stránkách třech zařízení, které jsem záměrně vybrala na základě podobného počtu obyvatel a podobné rozlohy měst, ve kterých se nachází. Tato zařízení zde pro zachování anonymity označuji DDÚ1, DDÚ2 a DDÚ3.

Na webových stránkách DDÚ1 se nachází dokument, který se zabývá cíli, formami, obsahem volnočasových aktivit apod. Mezi formami mimoškolního vzdělávání uvádí DDÚ1 pravidelnou výchovu, příležitostnou činnost, táborovou činnost, osvětovou činnost, individuální práci, nabídku spontánních činností a přípravu na vyučování. Podobný dokument lze najít i na webových stránkách DDÚ2. Tento dokument pojednává mj. o výchovně vzdělávacích mimoškolních oblastech, mezi které patří činnost zaměřená na přípravu na vyučování, výchovně vzdělávací činnost, zájmová činnost, reedukační činnost, individuální práce a spontánní činnost. DDÚ3 na webových stránkách uvádí, že systém vychází z plánovacích činností, struktury denního a týdenního režimu, a obsahové náplně mimoškolních činností. Plány mimoškolních činností, které reflektují potřeby dětí, dělí na celoroční a týdenní. Jejich obsahem jsou odborné, zájmové a rekreační činnosti.

DDÚ3 upřesňuje, že denní režim udává denní strukturu mimoškolních činností. Ta obsahuje každodenní režimové prvky a odborné a zájmové bloky. Týdenní režim strukturuje vyvážené tematické činnosti do jednotlivých dnů. Mezi obsahové náplně mimoškolních činností patří výchovně zájmové činnosti, odborné činnosti a volné činnosti dětí. Výchovně zájmové činnosti probíhají formou skupinových her, žákovských klubů, práce v zájmových kroužcích, sportovních činností a cílenou relaxační činností. Odborné činnosti cílí na rozvoj osobnosti dítěte a posilování jeho sociálních kompetencí. Volné činnosti zahrnují relaxační obsah a jejich cílem je také naučit děti samostatně využívat volný čas.

Zájmové činnosti jsou v dokumentech DDÚ1 a DDÚ2 rozvedeny podobným způsobem, jako výchovně zájmové činnosti na webových stránkách DDÚ3, přičemž DDÚ2 navíc doplňuje, že jsou tyto činnosti nedílnou součástí reedukačního a integračního procesu. DDÚ2 v dokumentu pojednává o reedukační činnosti jako o samostatné oblasti

mimoškolních aktivit, která je dětem poskytována na základě podmínek a potřeb, případně ve spolupráci s jinými odbornými pracovišti. V DDÚ1 je tato činnost spojená s osvětou spočívající v poradenství a informování směřujícím i k prevenci sociálně patologických jevů. V obou dokumentech se také dočteme o přípravě na vyučování, která se uskutečňuje pravidelně a spočívá ve zpracovávání domácích úkolů a ústní či písemné přípravě na další vyučování. V DDÚ1 do této kategorie spadají i didaktické hry, případně tematické pobyty v přírodě.

Dalším společným bodem jsou individuální činnosti. Tyto činnosti provádí v rámci svých kompetencí všichni pedagogičtí pracovníci v zařízení, přičemž spolu kooperují. Individuální práce je organizovaná jako konzultace, řešení tematických úkolů nebo jako organizace práce a výchovných činností s jednotlivci. Jde především o vytváření podmínek pro rozvoj osobnosti dítěte. Tato oblast je v DDÚ3 součástí odborných činností, stejně jako výše zmíněná příprava na vyučování.

V dokumentech zařízení jsou upřesněny i rekreační a táborové činnosti. Jedná se o pobyty dětí mimo areál DDÚ, jako jsou letní táborové výjezdy, zátěžové a outdoorové akce, tematicky zaměřené vícedenní pobyty v přírodě apod, přičemž zařízení spolupracují s prověřenými subjekty a využívají jejich nabídek. DDÚ3 na svých webových stránkách navíc uvádí, že pořádá pravidelně každý rok několik akcí, které jsou určeny především jak dětem umístěným v DDÚ, tak v dětských domovech a dětských domovech se školou ve spádové oblasti.

Všechna zařízení nabízí v rámci volného času i nabídku spontánních činností, která spočívá v nabídce využívání sportovního vybavení, hudebních nástrojů, her a počítačů v době osobního volna.

5 Výzkumné šetření

V této kapitole je popsáno výzkumné šetření, jehož základy stojí na teoretických poznatcích čerpaných z odborných zdrojů a předběžné analýze volnočasových aktivit ve vybraných dětských diagnostických ústavech.

5.1 Cíl výzkumného šetření

Cílem výzkumného šetření je zmapování možností trávení volného času ve vybraných dětských diagnostických ústavech z pohledu vychovatelů. Vzhledem k charakteristice tématu byla data získána pomocí kvalitativního výzkumu, který byl proveden formou polostrukturovaných rozhovorů s vychovateli z vybraných dětských diagnostických ústavů.

Z tohoto cíle vyplývá hlavní výzkumná otázka (HVO): *Jaké jsou dle vychovatelů v dětských diagnostických ústavech možnosti trávení volného času v zařízení?* Hlavní výzkumná otázka je rozpracována čtyřmi dílčími výzkumnými otázkami (DVO), které jsou dotvořeny jednotlivými tazatelskými otázkami (TO):

DVO I. Jaká je stálá nabídka volnočasových aktivit v DDÚ?

- TO 1. Jaké jsou stálé možnosti trávení volného času v DDÚ?
- TO 2. K jakým cílům tyto aktivity směřují?
- TO 3. Jsou některé z aktivit dětem nabízeny častěji než jiné? Pokud ano, tak z jakého důvodu právě tyto?

DVO II. Jakých dalších aktivit se mohou děti v DDÚ účastnit?

- TO 4. Jaké aktivity jsou dětem nabízeny nepravidelně?
- TO 5. K jakým cílům tyto aktivity směřují?
- TO 6. Jak často mají děti možnost nějakou z nepravidelných aktivit zažít?
- TO 7. Kdo tyto aktivity iniciuje a organizuje?

DVO III. Jak vybrané faktory ovlivňují nabídku volnočasových aktivit?

- TO 8. Jakým způsobem jsou možnosti trávení volného času v DDÚ ovlivňovány nebo limitovány financemi?
- TO 9. Jaký vliv na nabídku volnočasových aktivit má zázemí případně lokalita, ve které se zařízení nachází?
- TO 10. Jak je nabídka volnočasových aktivit ovlivněna vychovateli a jak ji ovlivňujete konkrétně Vy?
- TO 11. Je poptávka dětí také faktorem ovlivňujícím nabídku volnočasových aktivit?

DVO IV. Jaké pohledy mají vychovatelé na další vybrané otázky týkající se volnočasových aktivit v DDÚ?

- TO 12. Jaký účel mají volnočasové aktivity v DDÚ plnit?
- TO 13. Je účel volnočasových aktivit naplňován?
- TO 14. Jaká jsou úskalí možností trávení volného času v DDÚ?
- TO 15. Která z volnočasových aktivit je podle Vás v rámci DDÚ nejlepší? Z jakého důvodu právě tato?

Tabulka 1: Transformace výzkumného cíle do výzkumných otázek

Hlavní výzkumná otázka (HVO)	Dílčí výzkumné otázky (DVO)	Indikátory	Tazatelské otázky (TO)	
Jaké jsou dle vychovatelů v dětských diagnostických ústavech možnosti trávení volného času v zařízení?	DVO I. Jaká je stálá nabídka volnočasových aktivit v DDÚ?	Obsah nabídky pravidelných volnočasových aktivit	TO 1. Jaké jsou stálé možnosti trávení volného času v DDÚ?	
		Cíle pravidelných volnočasových aktivit	TO 2. K jakým cílům tyto aktivity směřují?	
		Větší četnost některých z pravidelných volnočasových aktivit	TO 3. Jsou některé z aktivit dětem nabízeny častěji než jiné? Pokud ano, tak z jakého důvodu právě tyto?	
	DVO II. Jakých dalších aktivit se mohou děti v DDÚ účastnit?		Obsah nepravidelných volnočasových aktivit	TO 4. Jaké aktivity jsou dětem nabízeny nepravidelně?
			Cíle nepravidelných volnočasových aktivit	TO 5. K jakým cílům tyto aktivity směřují?
			Četnost účasti dítěte na nepravidelných volnočasových aktivitách v průběhu pobytu v DDÚ	TO 6. Jak často mají děti možnost nějakou z nepravidelných aktivit zažít?
			Iniciativa a organizace	TO 7. Kdo tyto aktivity iniciuje a organizuje?

Hlavní výzkumná otázka (HVO)	Dílčí výzkumné otázky (DVO)	Indikátory	Tazatelské otázky (TO)
Jaké jsou dle vychovatelů v dětských diagnostických ústavech možnosti trávení volného času v zařízení?	DVO III. Jak vybrané faktory ovlivňují nabídku volnočasových aktivit?	Finance jako faktor	TO 8. Jakým způsobem jsou možnosti trávení volného času v DDÚ ovlivňovány nebo limitovány financemi?
		Zázemí a lokalita jako faktor	TO 9. Jaký vliv na nabídku volnočasových aktivit má zázemí případně lokalita, ve které se zařízení nachází?
		Vychovatelé jako faktor	TO 10. Jak je nabídka volnočasových aktivit ovlivněna vychovateli a jak ji ovlivňujete konkrétně Vy?
		Poptávka dětí jako faktor	TO 11. Je poptávka dětí také faktorem ovlivňujícím nabídku volnočasových aktivit?

Hlavní výzkumná otázka (HVO)	Dílčí výzkumné otázky (DVO)	Indikátory	Tazatelské otázky (TO)
Jaké jsou dle vychovatelů v dětských diagnostických ústavech možnosti trávení volného času v zařízení?	DVO IV. Jaké pohledy mají vychovatelé na další vybrané otázky týkající se volnočasových aktivit?	Plnění účelu volnočasových aktivit v teorii	TO 12. Jaký účel mají volnočasové aktivity v DDÚ plnit?
		Plnění účelu volnočasových aktivit v praxi	TO 13. Je účel volnočasových aktivit naplňován?
		Úskalí volnočasových aktivit	TO 14. Jaká jsou úskalí možností trávení volného času v DDÚ?
		Nejlepší volnočasová aktivita	TO 15. Která z volnočasových aktivit je podle Vás v rámci DDÚ nejlepší? Z jakého důvodu právě tato?

Zdroj: autor

5.2 Zvolený druh výzkumu a použitá metoda

Pro realizaci výzkumného šetření byl s ohledem na charakteristiku tématu zvolen kvalitativní výzkum. „Kvalitativní výzkum je proces hledání porozumění založený na různých metodologických tradicích zkoumání daného sociálního nebo lidského problému.“ (Hendl, 2016, s. 46) Novotná (2019) uvádí, že se kvalitativní výzkumné strategie snaží o vykreslení barvitosti a vrstevnatosti světa, významů přisuzovaných různými lidmi, způsobů, jak je prožívají a kontextů, které mají na této mnohosti svůj podíl. Výzkumník může otázky modifikovat, případně doplňovat v průběhu sběru i analýzy dat. (Hendl, 2016)

Mezi metody kvalitativního výzkumu patří dle Hendla (2016) pozorování, interview nebo analýza dokumentů. Pro tento výzkum byla použita metoda interview, tedy sběr dat

pomocí rozhovorů, konkrétně polostrukturovaných. Výhodou tohoto typu rozhovoru je možnost tazatele, i přes předem stanovené osnovy, do značné míry improvizovat a reagovat na konkrétní situace nebo zajímavá témata, která se v průběhu rozhovoru objevují. (Zandlová, 2019)

5.3 Výzkumný vzorek

Již samotné téma bakalářské práce prozrazuje, že informanti podílející se na tomto výzkumném šetření zastávají profesi vychovatelů v dětských diagnostických ústavech. Výběr výzkumného vzorku byl tedy účelový. Výsledný vzorek je složen ze sedmi informantů – dvou žen a pěti mužů. Pro zachování jejich anonymity jsou dále označováni jako informanti a každému z nich je přiděleno číslo.

Tabulka 2: Přehled informantů

Označení informanta	Gender	Dokončené vzdělání pro profesi vychovatele	Délka praxe na pozici vychovatele v DDÚ
I1	muž	Speciální pedagogika – Bc.	6 let
I2	žena	Střední pedagogická škola	5 let
I3	žena	Sociální pedagogika – Mgr.	18 let
I4	muž	Speciální pedagogika – Mgr.	19 let

Označení informanta	Gender	Dokončené vzdělání pro profesi vychovatele	Délka praxe na pozici vychovatele v DDÚ
15	muž	Speciální pedagogika – Mgr.	9 let
I6	muž	Speciální pedagogika – Bc.	6 let
I7	muž	Speciální pedagogika – Mgr.	5 let

Zdroj: autor

5.4 Průběh výzkumného šetření

Rozhovory se uskutečnily v březnu 2023 ve vybraných dětských diagnostických ústavech, ve kterých informanti zastávají svou funkci vychovatelů. Každé zařízení jsem v rámci výzkumného šetření navštívila pouze v jednom termínu, během kterého jsem provedla všechny předem domluvené rozhovory. Téma bakalářské práce, tedy téma, se kterým jsem za informanty přicházela, nebylo příliš těžké a zároveň jim bylo opravdu blízké, navodit příjemnou atmosféru tak nevyžadovalo mnoho úsilí. Informanty jsem nejprve seznámila s přesným zněním názvu bakalářské práce, cílem výzkumného šetření a počtem dílčích výzkumných i tazatelských otázek. Zeptala jsem se jich na délku praxe na pozici vychovatele a dosaženého vzdělání pro výkon této profese. Následně jsem je požádala jsem je o souhlas s nahráváním rozhovoru, který jsem od všech informantů získala. Některé rozhovory byly v průběhu přerušeny z důvodu náhlých informací, které si vychovatelé pro udržení chodu dne v zařízení museli předat. Data jsem sbírala pomocí polostrukturovaných rozhovorů, které jsem doslovně přepsala a poté zpracovala. Jejich interpretace je obsažena v následující podkapitole.

5.5 Interpretace zjištěných dat

5.5.1 Dílčí výzkumná otázka I.

DVO I. *Jaká je stálá nabídka volnočasových aktivit v DDÚ?*

Pro získání odpovědi na první dílčí výzkumnou otázku jsem použila tazatelské otázky 1-3, ve kterých se zaměřuji na stálou nabídku volnočasových aktivit v zařízení. Nejdříve jsem se rozhodla zmapovat jaké konkrétní volnočasové aktivity zařízení nabízí a tedy, co je jejich obsahem. Poté jsem se zaměřila na to, k jakým cílům tyto aktivity směřují a na konec jsem zjišťovala, jestli jsou některé z aktivit dětem nabízeny častěji než jiné, případně z jakého důvodu.

TO 1. Jaké jsou stálé možnosti trávení volného času v DDÚ?

Informanti nejprve vyjmenovali různé druhy činností, které je napadly, především tedy zájmové. Jako příklad prvních reakcí na tuto otázku uvádím věty I2: *„Já si myslím, že máme pestrou nabídku úplně všeho. Od sportovních aktivit, přes výtvarný, hudební po praktický.“* Většina informantů zmínila, že je nabídka volnočasových aktivit ovlivněna ročním obdobím, případně počasím. Dále se shodují na tom, že se s dětmi snaží chodit každý den ven. Z rozhovorů také vyplývá, že v každém z vybraných zařízení pravidelně probíhají i aktivity spojené se zvířaty. Konkrétní sportovní aktivity uvádí I4: *„Hrajeme basketbal, florbal, fotbal, tenis. Jezdí se tady na kole, na koloběžkách, na bruslích.“* Odborné činnosti byly zmíněny jen okrajově, I3 říká: *„Každý týden zařazuju nějaký ty odborný činnosti. Tam jde o to, aby to ty děti rozvíjelo. Takže tam děláme vždycky něco na emoce, na vztahy...“*

Několik informantů zastává svou funkci v zařízení, ve kterém jednou týdně probíhají tzv. zájmové kroužky, I1 upřesňuje: *„Tak my tu máme pravidelný kroužky, a to jsou farmářský, bowling, sportovní kroužek, kroužek internetu, rybářský kroužek, zahradnický kroužek, kroužek deskových her a tak.“* I3 přibližuje, jakým způsobem se kroužky od běžných zájmových aktivit liší: *„Ty děti jsou furt v jedné skupině a takhle v rámci těch kroužků si ty děti můžou jako vybrat, co zrovna chtějí dělat, mimo tu skupinu vlastně.“*

V rámci odpovědi někteří z informantů zmiňují i své kolegy: *„Je nás tady asi patnáct vychovatelů, a každý z nás je v něčem úplně nejlepší. Ale snažíme se dělat samozřejmě všichni všechno,“* doplňuje I2 výše uvedenou pestrost nabídky pravidelných

volnočasových aktivit. I3 uvádí, že: „*Vždycky záleží na skladbě těch vychovatelů, který přijdou do práce a co jim zrovna ten den nabídnou.*“ I4 podotýká, že v jejich zařízení mají některé z aktivit v kompetenci výhradně vychovatelé a některé zase výhradně vychovatelky: „*Vychovatelé mají spíš sport a paní vychovatelky spíš ty výtvarné činnosti.*“

TO 2. K jakým cílům tyto aktivity směřují?

Ze všech odpovědí jednoznačně vyplývá, že hlavním cílem výše popsaných aktivit je rozvoj dětí, případně ukázka alternativního způsobu trávení volného času, než na jaký byly zvyklé. S tím souvisí i prevence. „*Tak samozřejmě, abychom ukázali možnosti trávení volného času místo nějakých nevhodných nebo rizikových aktivit, předcházení kriminality v podstatě,*“ popisuje I6. V odpovědích se často vyskytují také slova jako struktura a řád. I4: „*Takže ten cíl je takový, naučit ty děcka nějaké struktury, že je tam nějaká škola, jsou nějaké povinnosti do školy, a pak je nějaká volnočasová aktivita, a ta volnočasová aktivita není o tom, že půjdu tam někde do parku a tam budem prostě kouřit.*“ Vyplývající myšlenku doplňuje I1: „*Jsme zařízení, který má nějaký řád a děti se v rámci těch zájmových aktivit můžou trochu vyřádit.*“

Pohybové aktivity směřují dle informantů k takovým cílům jako je např. regulace, zpracování nebo usměrňování emocí. I3 říká: „*Plus se v tom sportu hodně učež takový nějaký tý toleranci, spolupráci. Zvyšuje se taková ta frustrační tolerance.*“ I7 k tomu dodává: „*Sportovní aktivity jsou určitě k tomu, aby ty děcka ze sebe dostali třeba pokud možno nějakou negativní energii.*“ Podle slov informantů je také důležité vést děti k pořádku a schopnosti se o sebe postarat. „*...aby si udržovali pořádek, aby věděli, jak si maj vytříit, že je potřeba mít to oblečení poskládaný...*“ podotýká I3.

TO 3. Jsou některé z aktivit dětem nabízeny častěji než jiné? Pokud ano, tak z jakého důvodu právě tyto?

Všichni informanti se jednoznačně shodli na tom, že ano a že to jsou sportovní aktivity. Informanti vesměs jako důvody uvedli jednoduchou realizaci a potřebu dětí takovýchto aktivit. „*Hlavně tady máme ten sport, což je samozřejmě nejjednodušší řešení,*“ vysvětluje I6. „*Tak většinou ten sport jo, spousta vychovatelů v rámci svého výchovného programu zařazuje hodně sportu, aby se vyřádili. Furt ve škole nebo někde něco píšou. Potřebujou ten pohyb,*“ říká I1.

Shrnutí DVO I.

Stálá nabídka volnočasových aktivit je z pohledu vychovatelů pestrá, zahrnuje širokou škálu běžných aktivit, se kterými se většinou děti, které se do dětských diagnostických ústavů dostanou, v minulosti nesetkaly. Pestrost této nabídky tkví ve složení týmu vychovatelů. Vychovatelé řadí mezi cíle volnočasových aktivit především rozvoj dětí, směřování dětí ke smysluplnému trávení volného času a prevenci rizikového chování. Dále vedou děti pomocí volnočasových aktivit k práci s emocemi a k sebeobslužným činnostem. Nejčastěji nabízenou aktivitou v dětských diagnostických ústavech je dle vychovatelů sport, který je jednoduše realizovatelný a zároveň potřebný.

5.5.2 Dílčí výzkumná otázka II.

DVO II. *Jakých dalších aktivit se mohou děti v DDÚ účastnit?*

Pro zodpovězení na druhou dílčí výzkumnou otázku jsem použila tazatelské otázky 4-7, které se týkají nepravidelných volnočasových aktivit, se kterými se děti během pobytu v zařízení mohou setkat. Stejně jako u první dílčí otázky jsem nejdříve zjišťovala konkrétní nabízené volnočasové aktivity a jejich cíle. Následně jsem zjišťovala, jak často mohou děti v zařízení takové nevšední aktivity zažít. Nakonec jsem se zajímala o to, kdo tyto aktivity iniciuje a organizuje. K sedmé tazatelské otázce jsem v některých případech přidala doplňující otázku pro upřesnění, že cílím na to, zda je iniciátorem a organizátorem pouze personál zařízení, nebo jestli jim třeba chodí i nabídky od jednotlivých organizací apod.

TO 4. Jaké aktivity jsou dětem nabízeny nepravidelně?

Všichni informanti ve svých odpovědích zmínili divadlo, kino, exkurze, besedy a výlety. Někteří z nich opět mluví o vlivu ročního období a počasí. „*Tak to zase můžeme rozdělit třeba na ty zimní nějaký aktivity a letní. V zimě třeba bruslení, nebo případně běžky. Když je teplo, tak tady jezdíme na kola, na nějaký výlety. Přes ty prázdniny hodně jezdíme na bazény,*“ konstatuje I7. Skutečnost, že každé roční období nabízí jiné možnosti doplňuje I4: „*V zimním období to může být třeba zimní ozdravný pobyt. V létě jsou to zase letní pobyty, takže někde u vody. Jede se třeba na rafty,*“

Několik informantů také mluví o sportovních utkáních, na která se s dětmi jezdí dívat. V jednom ze zařízení dokonce probíhají i osobní setkání s profesionálními hráči. „*Někdy*

k nám ty fotbalisti a hokejisti choděj. To je pro ty děti dobrý, protože my jim vlastně chodíme fandit, a ty děti se pak vlastně setkávají s těma svýma... Dalo by se říct vzorama,“ líčí I3. Z odpovědí informantů také vyplývá, že za dětmi do zařízení občas chodí návštěva v podobě psovodů. „*Psovody tady máme dvakrát do roka,*“ uvádí I5.

Vychovatelé z jednoho zařízení sdílí zkušenost se šablonami od MŠMT. „*Ministerstvo školství vypisuje takzvané šablony, který jsou pro nás jakoby výhodný. Zároveň i pro toho poskytovatele těch činností,*“ vysvětluje I2. Na doplňující otázku, jak to přesně funguje, I2 odpovídá: „*My kontaktujem organizaci, která by nás mohla seznámit s nějakou prací. Jde o to, abysme nahlédli pod pokličku nějaké činnosti nebo práci. Dostaneme na to nějaký peníze, část dáme tomu poskytovateli a za zbylý peníze můžeme nakoupit například výtvarný potřeby. To, co jsme v rámci tý šablony zažili, tak můžeme převést k nám.*“ I1 uvádí některé konkrétní příklady využití šablon: „*Byli jsme třeba v tom výzkumným ovocnářským ústavu, pak jsme byli za specialistama na ty ryby, když máme ten kroužek, na včelách jsme se byli podívat...*“

TO 5. K jakým cílům tyto aktivity směřují?

Informanti se většinou shodují na tom, že jde o další rozvoj a rozšíření nabídky volnočasových aktivit. „*Zpestření a rozšíření nabídky, ať to není jenom o těch procházkách, kolech, fotbalech a výtvarce,*“ říká I4. „*Byli jsme třeba ve sklárně, nebo do truhlářský dílny jsme se podívali. Je to takový přípravný na budoucí povolání,*“

přidává další rozměr rozvoje dětí I2.

Jeden z informantů, konkrétně I5 vyslovil v rámci odpovědi na tuto otázku důležitý fakt. „*My je tady máme za úkol diagnostikovat, to znamená pozorovat.* Na doplňující otázku, v čem je důležité je pozorovat třeba i mimo DDÚ nebo právě v rámci nějakých nevšedních aktivit, uvedl: „*Nám to dodává informace o tom, jak se chovají v cizím prostředí, jak se chovají i v rámci kolektivu. Kdo je leader, kdo koho šikanuje a takovéto věci.*“ Další z informantů, I1 vidí jako jeden z cílů aktivit nepravidelně probíhajících mimo zařízení setkávání s novými lidmi. Konkrétně mluví o čtyřdenním rybářským táboře, který každý rok organizuje. „*Je dobrý že tam jsou další lidi. Můžou jim ukázat zas další věci, naučej je vázat háčky zase jiným způsobem nebo chytat jiným způsobem. Zároveň si s nima povídaj, můžou se navzájem obohatit, jakože lidsky.*“

TO 6. Jak často mají děti možnost nějakou z nepravidelných aktivit zažít?

Informanti se celkem shodují v tom, že se tyto aktivity realizují alespoň jednou za měsíc. „*Když tady jsou ty děti ze zákona dva měsíce, tak by si měly něco takovýho zkusit aspoň dvakrát,*“ odůvodňuje I5. Někteří z nich uvádí i kratší časový interval, a to z toho důvodu, že do těchto činností zahrnují i víkendové výlety, které sice nejsou pravidelné, ale probíhají častěji nežli jiné nepravidelné aktivity.

TO 7. Kdo tyto aktivity iniciuje a organizuje?

Z odpovědí vyplývá, že jsou tyto aktivity iniciovány a organizovány spíše odborným personálem zařízení, nejčastěji vychovateli. Nicméně nabídky od jiných organizací také nejsou ojedinělé. „*Spíše my, ale určitě chodí nabídky,*“ říká I5 „*Třeba konkrétně teďka přišla zástupkyně s tím, že právě dostala nabídku na hippoterapii.*“ udává příklad I4. „*Když už nás znají tak už třeba jenom potvrdíme pokračování,*“ doplňuje ostatní informanty I2.

Shrnutí DVO II.

Npravidelné aktivity jsou, stejně jako ty pravidelné, různorodé. Doplnují a obohacují stálou nabídku volnočasových aktivit. Zařazováním těchto aktivit mohou vychovatelé děti pozorovat zase v jiných prostředích a situacích. Děti se zároveň mohou v rámci akcí setkávat s jinými lidmi, což je může pozitivně ovlivnit. Kromě toho se seznamují i s některými činnostmi, ve kterých se potenciálně mohou později profesně realizovat. Dle vychovatelů by se měly děti nějaké nepravidelné činnosti účastnit alespoň dvakrát během pobytu v zařízení, z čehož vyplývá, že alespoň jednou za měsíc mají děti možnost nějakou neobvyklou aktivitu zažít. Tyto aktivity iniciují a organizují jak vychovatelé nebo někdo další z odborného personálu v zařízení, tak i jiné organizace, které následně posílají nabídky do zařízení. V některých případech udržují dětské diagnostické ústavy s jinými organizacemi dlouhodobou spolupráci.

5.5.3 Dílčí výzkumná otázka III.

DVO III. *Jak vybrané faktory ovlivňují nabídku volnočasových aktivit?*

Pro zjištění odpovědi na třetí dílčí výzkumnou otázku jsem vybrala některé z faktorů, které nabídku volnočasových aktivit v dětských diagnostických ústavech mohou

ovlivňovat, a na základě toho jsem formulovala tazatelské otázky 8-11, které jsem následně použila v rozhovorech. Mezi vybrané faktory patří finance, zázemí, vychovatelé a poptávka dětí. Na závěr, pokud k tomu daný rozhovor směřoval, jsem přidala doplňující otázku, ve které jsem se doptávala na to, jaké další faktory nabídku volnočasových aktivit ovlivňují.

TO 8. Jakým způsobem jsou možnosti trávení volného času v DDÚ ovlivňovány nebo limitovány financemi?

Na začátku odpovědí na tuto otázku se objevují slova rozpočet nebo budget. Informanti poukazují, na to, že mají v tomto ohledu jasně dané mantinely a ty nemohou překračovat. „*Samozřejmě máme nějaký rozpočet a musíme se do něj vejít,*“ říká I3. Z odpovědí vyplývá, že vychovatelé nemají jasně stanoveny, kolik financí může každý z nich využít. Čerpání financí průběžně komunikují v rámci pravidelných porad. „*My máme každý týden porady, kde si řekneme, jestli jsme přesáhli nějakou limit nebo si naopak řekneme, že máme rezervy a něco vymyslíme,*“ říká I5. S tím souvisí i to, že vychovatelé musí s penězi zacházet ohleduplně vůči sobě navzájem. „*Když bych si naplánovala aktivitu, která by byla dražší, tak ostatní kolegové pak budou mít utrum,*“ popisuje I3.

Téměř všichni informanti popisují, jak se s danými finančními limity snaží pro děti zařídit co nejvíce činností. V odpovědích se opakovaně objevuje to, že vychovatelé vyhledávají akce, které jsou zdarma nebo vyjednávají zvýhodněné vstupné. Na doplňující otázku, směřující k úspoře financí, říká I2: „*Vlastně nám dost vychází, že nám dokážou udělat nějakou zvýhodněnou cenu. Snažíme se vychytávat akce, který jsou zdarma.*“ Někteří vychovatelé hledají další cesty po vlastní ose. Napomáhá jim k tomu osobní zájem o danou volnočasovou aktivitu, případně osobní vazby s ní spojené. Kromě toho informanti během rozhovorů narazili i na sponzorské dary v podobě lístků na sportovní utkání. „*Třeba konkrétně dneska máme hokej. Dostali jsme nějaké sponzorské lístky, takže se půjde na hokej,*“ uvádí aktuální příklad I4.

TO 9. Jaký vliv na nabídku volnočasových aktivit má zázemí případně lokalita, ve které se zařízení nachází?

Z odpovědí vyplývá, má zázemí na možnostech trávení volného času v dětských diagnostických ústavech značný vliv. Někteří z informantů k odpovědi přidali i stručný popis toho, co jim zázemí nebo lokalita konkrétně nabízí. „*Samozřejmě je to zásadní, jak*

jsme vybavení. Bez toho vybavení to nejde. Sportoviště, fotbalový, florbalový hřiště, tělocvična, posilovna...“ říká I1. „Je super, že je to vlastně u lesa hnedka,“ poukazuje na pozitiva okolí I7 a vzápětí dodává: „Klidně bych uvítal, kdyby třeba tělocvična byla větší, protože tady ta je taková fakt maličká, že se tam tak tak vejde pingpongovej stůl a nějaká ta hrazda.“ I2 popisuje, jak vnímá rozdíl mezi zařízeními na kraji města a v centru. „Když dítě pustíte na vycházku tady v centru města, je to jiný než na kraji. Za mě má centrum spoustu nástrah, co se týče vycházek, ale zároveň daleko větší možnosti. Já jsem klidnější na kraji města.“

TO 10. Jak je nabídka volnočasových aktivit ovlivněna vychovateli a jak ji ovlivňujete konkrétně Vy?

Odpovědi na první část této otázky shrnují to, co už bylo výše uvedeno, tedy to že nabídku volnočasových aktivit mají vychovatelé přímo v kompetenci od nápadu až po samotnou realizaci a vyhodnocení. Zároveň mají volnou ruku v tom, kdo si jakou aktivitu bere na starost. „Samozřejmě vychovatel dělá to, co sám umí nebo to, co zvládne, takže já s nima nejdu na ryby, protože to neumím, ale nabídnu jim věci, co mi jsou blízký,“ říká I3. „Každý je v něčem vyniká a dohromady se doplňujeme,“ popisuje I2 stav jejího pracovního kolektivu.

Odpovědi na druhou otázku byly rozmanité, každý z informantů přichází s jinými volnočasovými aktivitami, kterými se většinou zabývá i v osobním životě. První informant (I1) do zařízení přináší pravidelné kroužky: „Tak já mám ty kroužky. Rybářskej, včelařskej, hudební kroužek... Mám tu výhodu, že to, co mě baví v tom osobním životě, můžu tady s těma dětma dělat.“ Druhou informantku (I2) zase baví výtvarná práce a vaření: „Já třeba víc dělám keramiku, výtvarku a mám hrozně ráda vaření. Ne, že bych v tom nějak vynikala, ale prostě to dělám.“ Třetí informantka (I3) pracuje s koňmi: „Já můžu pracovat s koňmi, takže děláme aktivity s koňmi. Jezdíme na koních, děláme různé cviky...“. „Je to jako hodně o sportu,“ odpovídá čtvrtý informant (I4). Dalším sportovcem mezi vychovateli je pátý informant (I5), který se věnuje konkrétně basketbalu: „Já asi ten sport. Jsem kondiční trenér týmu v nejvyšší basketbalové lize, takže je třeba беру na zápasy.“ „Já to směřuju na nějakou práci se zvířatama,“ říká šestý informant (I6), který svůj volný čas rád tráví se svými psy. Sedmý informant (I7) do zařízení přináší volnočasové aktivity spojené s přírodou. „Sleduju věci okolo přežívání

v přírodě a tak. Neříkám, že jsem nějaký odborník, to vůbec ne, ale myslím si, že takovej ten základ se dá předat.“

TO 11. Je poptávka dětí také faktorem ovlivňujícím nabídku volnočasových aktivit?

Mezi všemi odpověďmi informantů se nachází pouze jeden příklad konkrétní poptávky dětí: *„Jsme byli na výletě a koukali jsme, jak lidi jezdí na těch rafech a někdo říkal, že by to bylo super, že by to chtěl zkusit,“* říká I3. Tato volnočasová aktivita byla nakonec na základě poptávky opravdu zrealizována. Z ostatních odpovědí vyplývá, že děti s vlastními nápady nepřichází. *„Já mám zkušenost, že většinou prostě přijdou a vlastně vůbec neví, co by chtěli. Prostě nebyli zvyklí vůbec něco dělat. Ze začátku jsou z toho podle mě dost otrávení, protože ten čas je fakt velmi naplněný“* popisuje svůj pohled I2. Přesto vychovatelé zjišťují, o jaké aktivity mají děti zájem a snaží se k tomu přihlížet. *„Je to vlastně takový, že nasloucháme, ale vždycky je to konečné rozhodnutí na nás,“* říká I5. Někteří z informantů narazili na to, že také záleží na složení skupiny. *„Jednou je tady skupina, která se chce účastnit všeho, a pak je skupina, která se nechce účastnit vůbec ničeho,“* říká I4. Složení skupiny ovlivňuje výběr činností: *„My se vždycky řídíme podle té skupiny, podle toho, jaká je ta dynamika v té skupině,“* uvádí I5. I3 doplňuje, že vnímá rozdíl mezi dívčí a chlapeckou skupinou. *„Kluci chtěj furt do tělocvičny a holky, třeba rády pečou nebo kreslí tak.“*

Odpovědi na doplňující otázku, jaké jsou další faktory ovlivňující nabídku volnočasových aktivit, často obsahují zmínky o tom, že jsou v rámci motivace zvýhodňované děti s dobrým hodnocením, respektive, že jsou upřednostňované, pokud jde o kapacitně limitované aktivity. *„Samozřejmě, že ten, kdo má lepší hodnocení, tak má přednost před těma, co maj nějaký, průšvih,“* přibližuje I6. V rámci kroužků to dle I3 funguje takto: *„Dřív si vybírají ty děti, který jsou kladně hodnocené, postupně průšviháři, co se už většinou někam jenom zařazují.“* Některých dražších nebo oblíbenějších aktivit se nemůže účastnit každý: *„Pokud mají blbé hodnocení, tak se nemůžou úplně všech výběrových aktivit účastnit. Třeba nějaký aquapark.“* upřesňuje I4. *„Dražší věci se dávají pak jako za odměnu,“* říká I3. Mezi takové věci patří podle informantky např. lístky do kina, zoologické zahrady nebo do IQ parku. Někteří informanti uvádí, že dalším ovlivňujícím faktorem, tentokrát z hlediska rozhodování dětí je to, zda zrovna mohou na vycházku. *„Když můžou na volnou vycházku, tak to je pro ně samozřejmě nad všechny aktivity.“*, podotýká I4.

Shrnutí DVO III.

Finance jsou faktorem, se kterým vychovatelé neustále pracují. Snaží se s rozpočtem zacházet výhodně a vytěžit z něj co nejvíce aktivit. Zázemí má potenciál určovat stálou nabídku volnočasových aktivit. Lokalita pak může možnosti rozšiřovat, zároveň také může ovlivňovat míru bezpečnosti. Vychovatelé určují, co se dětem ve výsledku nabídne. Záleží jak na jednotlivcích, tak na celém kolektivu. Poptávka dětí spočívá v tom, že vychovatelé průběžně zjišťují, co děti aktuálně z nabízených aktivit nejvíce baví, případně sledují rozpoložení dané skupiny, které při výběru zohledují. Mezi další faktory ovlivňující nabídku volnočasových aktivit, které informanti uvedli, patří hodnocení a možnost volné vycházky dítěte.

5.5.4 Dílčí výzkumná otázka IV.

DVO IV. *Jaké pohledy mají vychovatelé na další vybrané otázky týkající se volnočasových aktivit v DDÚ?*

Pomocí tazatelských otázek 12-15 jsem zjišťovala názory vychovatelů na další záležitosti související s volnočasovými aktivitami v dětských diagnostických ústavech. První dvě tazatelské otázky spolu úzce souvisí. Nejdříve jsem se ptala na to, jaký účel mají volnočasové aktivity v zařízení plnit, načež jsem navázala druhou tazatelskou otázkou, zda je tento účel naplňován. Dále jsem rozhovory nasměrovala k úskalím, která se v této oblasti nachází, a nakonec jsem se zajímala o to, jaké volnočasové aktivity informanti preferují.

TO 12. Jaký účel mají volnočasové aktivity v DDÚ plnit?

V odpovědích informanti často popisují, to že děti mají vlastně možnost ty volnočasové aktivity poznat, případně se jimi zabývat i po skončení pobytu v zařízení. „*Oni to znají jenom tak, že po té škole prostě tráví čas někde na ulici s ostatníma. My se jim snažíme ukázat jiné možnosti trávení volného času,*“ popisuje I4. Dle I7 může být účelem také odreagování: „*Když je člověk vytrhne z toho jejich života, tak je to pro ně dobrý.*“ I3 ve své odpovědi poukazuje i na přípravu do života: „*Plus je teda připravovat do toho reálného života. Aby byli schopni se sami o sebe postarat, a aby jim to třeba ulehčilo volbu i toho budoucího zaměstnání.*“

TO 13. Je účel volnočasových aktivit naplňován?

Všichni informanti se shodují na tom, že to, zda mají volnočasové aktivity přesah do osobního života dětí po skončení pobytu v zařízení, nelze systematicky ověřit. Většina z nich přesto vzpomíná alespoň na jednu pozitivní zpětnou vazbu přímo od dítěte, které zařízením prošlo. Při náhodném setkání jim děti případně již dospělí lidé říkají, na jaké volnočasové aktivity vzpomínají. „*Když to dítě potkám po několika letech, tak si vzpomíná, třeba jak jsme spolu v lese vařili...*“ uvádí příklad I4, který vzápětí dodává: „*Určitě nejsem naivista, abych si myslel, že jako přijedou a řeknou si ty vo * e, a tak ted' se jezdilo na kole jo, a tak ted' nebudu dělat nic jiného,*“ I1 popisuje některé zpětné vazby, které se týkají konkrétních činností, ke kterým se děti v zařízení dostaly a povedlo se jim je převést do současného života. „*Jsem tam třeba měli holčinu, od který jsem právě minulý týden dostal zpětnou vazbu. Poslala nahozenej prut a vyšlo najevo, že chytá. Sice nemá svoji povolenku, chytá s někým, ale občas takhle chodí.*“ Některé z nich dokonce souvisí s profesí: „*Ten jeden dělá vlastně ted' truhláře, takže ta volnočasovka mu pomohla i v tomhle,*“ sdílí I1 konkrétní příklad.

TO 14. Jaká jsou úskalí možností trávení volného času v DDÚ?

Informanti obvykle vidí úskalí ve finančních prostředcích, se kterými musí opravdu s rozmyslem nakládat. „*No, ty finance jsou takový limitující, protože fakt každá blbost stojí strašně moc peněz. Když někde berete deset dětí plus nějaký doprovod... Nemůžeme, s nima dělat každý den věci, které se platí tisícovkama.*“ přibližuje problematiku tohoto úskalí I7. Dalším úskalím je naladění dětí. Stává se, že volnočasové aktivity ocení až odstupem času, i když v danou chvíli moc nadšené nejsou. I4 poukazuje také na nevyzpytatelnost, a to v tom smyslu, že jedna a ta samá aktivita může úspěšně zaujmout nebo naopak. Není vždy jednoduché odhadnout, co kdy a jakou skupinu zrovna zaujme: „*Takové to, že jednou chcou, jednou nechcou, to je úskalí.*“

Dalším tématem, ke kterému se informanti během odpovídání na tuto tazatelskou otázku dostali, je bezpečnost. „*No tak samozřejmě, že ty věci musí bejt bezpečný, že jo. To, že za ty děti máme zodpovědnost prostě, a nesmí se nic stát,*“ říká I3, a následně popisuje jedno z možných rizik: „*Ty děti mají poruchy chování, takže se může stát, ž to dítě dostane nějakej záchvat, nebo bude agresivnější při tý činnosti.* Toto úskalí souvisí s výběrem aktivit. I4 říká: „*No, že člověk se nemůže účastnit úplně všech aktivit, které bych chtěl.*“

Riziko je chodit na vánoční trhy, kde je tisíc lidí, tam prostě člověk nepůjde, protože krádeže, útěk...“. I5 poukazuje na další problematiku, která také souvisí s veřejným prostorem: *„Narušíme ten program veřejnosti, která si za to platí.“*

TO 15. Která z volnočasových aktivit je podle Vás v rámci DDÚ nejlepší? Z jakého důvodu právě tato?

Více informantů považuje za nejlepší aktivity ty, které se realizují přírodě na čerstvém vzduchu, ať už formou vycházky, výletu nebo např. rybářského kroužku. Tyto aktivity mj. spojuje příležitost k rozhovorům v neformálním prostředí. *„Tady mají strašně málo času si spolu povídat, my vlastně furt něco děláme, takže takhle na ty procházky můžou jít spolu a můžou si spoustu věcí říct, popovídat si,“* popisuje I3 prostor, který děti získávají během vycházek. *„Dělají se mezi nima takové partičky. Najednou je vidět, kdo se s kým baví, kdo se s kým nebaví,“* poukazuje I2 na to, jaké informace, lze během procházek vypořádat. Kromě toho, že si děti mohou povídat spolu, mají příležitost si popovídat i s vychovateli. *„Můžeme spolu probrat témata, na který normálně čas není,“* říká I2. Jiní informanti uvedli jako nejoblíbenější aktivity takové, které mají děti v oblíbenosti a jsou pro ně motivující. *„Aquapark. Ty děcka to baví asi ze všeho nejvíce, motivace,“* říká jednoznačně I4. Jiný pohled zase přináší I6, který považuje za nejlepší aktivitu sport, přičemž klade důraz na pravidla: *„Organizovaný sport. Tak oni v tom vlastně vidí i ty pravidla a zjistí, že ty pravidla jsou tam jako k tomu, aby se všem jako to hrálo dobře. Naučí se tam nějaký rovnocenný soupeření, nějaké fair play.“*

Shrnutí DVO IV.

Účel volnočasových aktivit spočívá v rozšíření povědomí dětí o možnostech smysluplného trávení volného času, které může děti ovlivnit i po odchodu ze zařízení. Vychovatelé nemohou plošně ověřit, zda je tento účel reálně naplňován, ale občas se k nim dostanou pozitivními zpětnými vazbami. Úskalí vychovatelé vidí nejvíce ve financích, nevyzpytatelném rozpoložení dětí nebo skupin celkově. Důraz kladou na bezpečnost, kterou popisují z více hledisek. Mezi nejoblíbenější volnočasové aktivity patří dle informantů především takové, které probíhají venku na čerstvém vzduchu. Hlavním důvodem je prostor pro rozhovory v neformálním prostředí. Někteří vychovatelé považují za nejlepší aktivity ty, které mají děti v oblíbenosti a zároveň je i motivují. Úplně jiný úhel

pohledu přinesl svou odpověď jeden z informantů, který považuje za nejlepší aktivitu v rámci DDÚ organizovaný sport.

5.6 Závěr výzkumného šetření

Cílem výzkumného šetření bylo zmapovat možnosti trávení volného času ve vybraných dětských diagnostických ústavech z pohledu vychovatelů. Výzkumné šetření vedoucí k dosažení tohoto cíle jsem pojala následovně. Možnosti trávení volného času v dětských diagnostických ústavech určuje samotná nabídka volnočasových aktivit, a to jak stálá, tak nepravidelná, proto jsem se jimi zabývala v prvních dvou dílčích výzkumných otázkách, tedy v DVO I. a DVO II. Nabídka je ovlivňována především jednotlivými faktory, na které jsem se ptala v rámci DVO III. Jako další faktory mohou vstupovat také názory vychovatelů na účel volnočasových aktivit a jaká vnímají úskalí možností trávení volného času, i to, jaká je podle nich v rámci DDÚ nejlepší volnočasová aktivita. Tyto faktory jsem mapovala pomocí jednotlivých tazatelských otázek spadajících pod DVO IV.

Z výzkumného šetření vyplývá, že hlavním faktorem určujícím možnosti trávení volného času jsou vychovatelé. Přes to, že jsou ovlivňováni a limitováni dalšími faktory, jako jsou finance, zázemí, lokalita zařízení nebo faktory spojené přímo s aktuální klientelou, jsou to právě oni, kteří s nimi umí zacházet ve prospěch možností trávení volného času. Možnosti trávení volného času v dětských diagnostických ústavech se tedy odvíjí od schopností vychovatelů s danými faktory pracovat, a na základě toho tvořit samotnou nabídku volnočasových aktivit. Kromě toho nabídku v jednotlivých zařízeních ovlivňují také zájmy, postoje a osobnost každého z vychovatelů. Z výzkumu dále vyplývá, že se informanti, tedy vychovatelé, kteří se tohoto výzkumného šetření zúčastnili, snaží dětem v zařízeních možnosti trávení volného času udržet v již daném standardu a případně rozšiřovat. Zaznamenaným standardem, který je dětem v takových zařízeních nabízen, jsou běžné zájmové volnočasové aktivity, mezi které patří např. sport, výtvarná činnost nebo výlety. Dále odborné činnosti, praktické činnosti, sebeobslužné činnosti apod. Vychovatelé pak tuto nabídku příležitostně doplňují o nejrůznější exkurze, besedy, návštěvy zábavních parků, sportovních utkání a další.

Závěr

Bakalářská práce se zabývala možnostmi trávení volného času v dětských diagnostických ústavech z pohledu vychovatelů. Cílem bylo přiblížit oblast volnočasových aktivit v dětských diagnostických ústavech a zmapovat, jaké možnosti trávení volného času děti v těchto zařízeních mají. Teoretické zpracování jednotlivých pojmů spojených s tématem připravilo spolu s předběžnou analýzou základy pro realizaci výzkumného šetření.

Vzhledem k charakteristice tématu byl zvolen kvalitativní výzkum a sběr dat byl následně proveden pomocí polostrukturovaných rozhovorů, které byly se souhlasem informantů nahrávány. Na výzkumném šetření se podílelo sedm informantů – dvě ženy a pět mužů, kteří vykonávají profesi vychovatelů v dětských diagnostických ústavech. Cílem výzkumného šetření bylo zmapovat, jaké možnosti trávení volného času děti ve vybraných dětských diagnostických ústavech dle vychovatelů mají. Pro dosažení tohoto cíle byly informantům kladeny otázky týkající se samotné nabídky volnočasových aktivit i faktorů, které ji ovlivňují. Poté bylo zjišťováno, jaké názory mají informanti na účel volnočasových aktivit, v čem podle nich spočívá úskalí možností trávení volného času v zařízení, a nakonec i to, jakou volnočasovou aktivitu v rámci DDÚ považují za nejlepší.

Na základě výsledku výzkumného šetření lze usoudit, že ve vybraných zařízeních jsou možnosti trávení volného času výsledkem práce vychovatelů. Jejich úlohou je mj. efektivně pracovat s jednotlivými faktory, které nabídku volnočasových aktivit ovlivňují. Možnosti trávení volného času zahrnují zejména běžné zájmové činnosti jako např. sport, výtvarnou činnost nebo výlety. Dále sem patří odborné činnosti, praktické činnosti, sebeobslužné činnosti aj. Kromě toho vychovatelé tyto možnosti průběžně obohacují nejrůznějšími exkurzemi, besedami, návštěvami zábavních parků, sportovních utkání atd.

Bakalářská práce je ukázkou výzkumu volného času v dětských diagnostických ústavech a zároveň může být i podnětem k další studii této oblasti. Empirická část práce mapuje a přibližuje, jaké možnosti trávení volného času ve vybraných dětských diagnostických ústavech děti mají a čím jsou tyto možnosti ovlivňovány. Cíl této bakalářské práce byl tedy splněn.

Seznam použitých zdrojů

Tištěné zdroje

BERGER, Kathleen S., THOMPSON, Ross A. The developing person through the life span. In: VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie: dětství, dospělost, stáří*. Praha: Portál, 2000. ISBN: 80-7178-308-0

DUMAZEDIÈR, Joffre. Vers une civilisation du loisir? In: KNOTOVÁ, Dana. *Pedagogické dimenze volného času*. Brno: Paido, 2011. ISBN 978-80-7315-223-9.

HÁJEK, Bedřich, HOFBAUER, Břetislav a PÁVKOVÁ, Jiřina. *Pedagogika volného času*. 2. vyd. Praha: Univerzita Karlova, 2010. ISBN 978-80-7290-471-6

HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum: Základní metody a aplikace*. 4. vyd. Praha: Portál, 2016, s.46. ISBN 978-80-262-0982-9

HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum: Základní metody a aplikace*. 4. vyd. Praha: Portál, 2016. ISBN 978-80-262-0982-9

HOFBAUER, Břetislav. *Děti, mládež a volný čas*. Praha: Portál, 2004. ISBN 80-7178-927-5.

JANIŠ, Kamil. *Úvod do problematiky volného času*. Opava: Slezská univerzita v Opavě, 2009, s.11. ISBN 978-80-7248-530-7.

JEDLIČKA, Richard a kol. *Poruchy socializace u dětí a dospívajících: prevence životních selhání a krizová intervence*. Praha: Grada Publishing, 2015. ISBN 978-80-247-5447-5.

KACHLÍK, Petr, VOJTOVÁ, Věra, ČERVENKA, Karel. *Edukační přístupy k dětem v riziku, s problémy a s poruchami v chování*. Brno: Masarykova univerzita, 2017. ISBN: 978-80-210-8916-7

KNOTOVÁ, Dana. *Pedagogické dimenze volného času*. Brno: Paido, 2011. ISBN 978-80-7315-223-9.

KREBS, Vojtěch a kol. *Sociální politika*. 3. vyd. Praha: ASPI, 2005. ISBN 80-7357-050-

- LANGMEIER, Josef a kol. *Vývojová psychologie: s úvodem do vývojové neurofyzologie*. 2. vyd. Praha: H&H Vyšehradská, 2002. ISBN: 80-7319-016-8
- MATOUŠEK, Oldřich, PAZLAROVÁ, Hana. *Státní orgány sociálněprávní ochrany dětí: dobrá praxe z pohledu rodin a pracovníků*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Karolinum, 2016, s. 11. ISBN 978-80-246-3336-7
- MATOUŠEK, Oldřich. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. 3. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 2003. ISBN: 80-86429-19-9
- MATOUŠEK, Oldřich. *Ústavní péče*. Praha: Sociologické nakl., 1995. ISBN: 80-85850-08-7
- NOVOTNÁ, Hedvika. Kvalitativní strategie výzkumu. In: NOVOTNÁ, Hedvika, ŠPAČEK, Ondřej, ŠŤOVÍČKOVÁ, JANTULOVÁ, Magdaléna. *Metody výzkumu ve společenských vědách*. Praha: Univerzita Karlova, Fakulta humanitních studií, 2019, s. 257-288. ISBN 978-80-7571-025-3
- OPASCHOWSKI, Horst W. Freizeitpädagogik in der Schule. Animative Didaktik. In: HOFBAUER, Břetislav. *Děti, mládež a volný čas*. Praha: Portál, 2004. ISBN 80-7178-927-5.
- PÁVKOVÁ, Jiřina a kol. *Pedagogika volného času: teorie, praxe a perspektivy výchovy mimo vyučování a zařízení volného času*. 4. vyd. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-423-6.
- PRŮCHA, Jan, WALTEROVÁ, Eliška, MAREŠ, Jiří. *Pedagogický slovník*. 7. vyd. Praha: Portál, 2013. ISBN 978-80-262-0403-9.
- ROJEK, Chris. Leisure Theory: Principles and Practice. In: KNOTOVÁ, Dana. *Pedagogické dimenze volného času*. Brno: Paido, 2011. ISBN 978-80-7315-223-9.
- SEIFERT, Kelvin L, HOFFNUNG, Robert J. Lifespan development. In: VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie: dětství, dospělost, stáří*. Praha: Portál, 2000. ISBN: 80-7178-308-0
- VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie: dětství, dospělost, stáří*. Praha: Portál, 2000. ISBN: 80-7178-308-0

VÁŽANSKÝ, Mojmír. *Volný čas a pedagogika zážitku*. Brno: Masarykova univerzita, 1992. ISBN 8021004282.

ZANDLOVÁ, Markéta. Rozhovor. In: NOVOTNÁ, Hedvika, ŠPAČEK, Ondřej, ŠŤOVÍČKOVÁ, JANTULOVÁ, Magdaléna. *Metody výzkumu ve společenských vědách*. Praha: Univerzita Karlova, Fakulta humanitních studií, 2019, s. 315-352. ISBN 978-80-7571-025-3

Elektronické zdroje

FREIOVÁ, Eliška. Rodina. In: *Sociologická encyklopedie* [online]. Praha: Sociologický ústav AV ČR, v.v.i., 2018 [2023-02-2]. Dostupné z: <https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/Rodina>

KOHOUTEK, Rudolf. Klinické rodiny. In: *ABZ.cz: slovník cizích slov* [online]. Ostrava: ABZ knihy [2023-02-2]. Dostupné z: <https://slovník-cizich-slov.abz.cz/web.php/slovo/klinicke-rodiny>

MINISTERSTVO PRÁCE A SOCIÁLNÍCH VĚCÍ. *Národní soustava povolání: otevřená a všem dostupná databáze povolání spravovaná Ministerstvem práce a sociálních věcí ČR* [online]. Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí, 2017 [2023-02-2]. Dostupné z: <https://nsp.cz/odborne-skupiny>

Legislativa

Zákon č. 89/2012 Sb., Občanský zákoník. In: *Sbírka zákonů*

Seznam tabulek

Tabulka 1: Transformace výzkumného cíle do výzkumných otázek	29
Tabulka 2: Přehled informantů	32